

Pohjois-Pohjanmaan karjalaista nimistöä.

I.

Paikannimien syntykysymyksissä on aksiomi, että primitiiviselle taloudelle merkittävien paikkojen, kuten suurten järvien ja jokien, nimet ovat vanhinta nimikerrostumaa. Näin siis esimerkiksi Pohjanmaan valtajokien nimet ovat syntyneet silloin, kun paikalle tullut erämies on alkanut käyttää hyväkseen niiden rikkauksia, ennen kaikkea lohien ja siikojen runsautta. Tätä tietä ovat syntyneet sellaiset appellatiiviset joennimet kuin esim. *K a l a j o k i* ja *S i i k a j o k i*, mahdollisesti myös *P y h ä j o k i*, mutta monien muiden nimien etymologioiminen tuottaa suuria vaikeuksia. Pohjois-Pohjanmaan jokien nimistössä on varmaan — etukäteen sanottuna — sekä lappalaisia, kainulaisia että Laatokan vanhaan suomalaismaailmaan johtavia nimiaineksia, eikä aina suinkaan ole rat-

kaistavissa, mitkä niistä ovat primäärisiä, kainulaisten ja kiertävien lap-palaisten antamat vai laatokkalaisten pitkällä Pohjan retkillään tuomat.

Aikoinaan H. J. BASILIER¹ yhdisti K e m i n ja S i m o n Äänisen takaisen Vytegran alueen järven- ja joennimeen Kema (Кемарека, -озеро²) sekä Keman syrjäjoen nimeen Šima (р. Шима, Шимручей, Симозеро), ja epäilemättä yhdistys on oikea, vaikka nimien originaalien ei suinkaan tarvitse olla kysymyksessä, niin laaja-alaisia nämä nimet ovat.

Kemi-nimen tunnetut läntisimmät esimerkit ovat joennimi Kemka, Laukaan sivujoki, ja kylännimi Kem (р. Кемка, слц. Кемъ 1500-luvulla³), ja siitä itään päin ovat Msta-joen lisäjoki Kemka, jonka latvoilla sijaitsevat Kemorodova ja Kemovoloz'e järvet⁴, Keski-Vepsässä *vinglan* (*vidla*) seuduilla järvennimi Kem (Дер. на Кемъ-озере, Дер. на Кем жо озере 1496⁵), Vytegran alueella jo mainittu Kema, keskivepsäläis-alueen itäisimmän kylän Voilahden (*voilaht*, ven. Markovo) tienoilla *Кемijögi* (ven. Кияма), Jaroslavin alueella Kema, Volgaan laskevan Unžan lisäjoki Kema⁶ ja Länsi-Siperiassa Jenisein sivujoki Kem'.⁷ Aunuk- sessa tavataan *кemoisuo* Vieljärven Vuohassa, *кemieņsuo* Prääsän Man- gassa, *кемиллambi* Vuohjärvellä, Vienassa *кемijoki* ja sen syrjäjoki *tširkkakemi*, *кемиттövuara* Kantalahden Knäsöissä sekä Keminlahti, ven. Кемская губа, Kuolan Hiipinässä.

Pohjois-Pohjanmaan Kemijoen lähimmät vertauskohdat ovat tie- tenkin Vienan Kemijoki (ja Tširkkakemi), sillä kumpikaan nimi ei voi olla erillinen, vaan ne ovat elimellisesti toisiinsa liittyneitä. Tarkas- taessamme näet molempien jokiseutujen nimistöä tapaamme yhtäläi- syyksiä, joita ei voi pitää satunnaisina. Kemin Ilmolan⁸ kylää vastaa Vienan Kemin sn. Ilmujev ~ Il'mujev, Hirmulan kylää sn. Girmojev l. Hirmojev, Koroisten talonnimeä Lemmitty ja Ilmolan Lemmityn- jänkkää⁹ sn. Lembitov sekä Kemijoen suussa sijaitsevaa Vallitunsaarta

¹ Vepsäläiset Isaijevan voolostissa. SUSA VIII 55.

² Missä nimen lähdettä ei ole erikseen mainittu, nimi on kirjoittajan kokoelmista.

³ A. M. ANDRIJAŠEV Материалы по исторической географіи Новгородской Земли 160.

⁴ D. E. D. EUROPAEUS Tietoja suomalais-ungarilaisten kansain muinaisista olo- raikoista. Suomi II: 7 s. 48. Ks. myös Elias Lönnrotin matkat II 208.

⁵ Писцовые книги обонежской пятины 1496 и 1563 гг. s. 40.

⁶ EUROPAEUS mt.

⁷ A. I. SOBOLEVSKIJ Названия рек и озер русского севера. Изв. отд. русск. яз. и слов. Акад. Наукъ XXXII 40.

⁸ Ilmola tavataan myös hämäläisalueilla.

⁹ Esim. 1791 MHA L7 4/119.

Vienan Kemin edustalla oleva ostrov Valitov, jotka kaikki vialalaiset nimet mainitaan 1500-luvulta.¹ Niistä Ilmo, Lemmitty ja Vallittu nimien juuret johtavat etelään päin: sn. Ilmujev (esim. Игнашко Илмуевъ) tavataan Laatokan länsirannalla Inkerin Murjan seuduilla v. 1500² ja kn. Ilmola Inkerin Kaprion alueella, sn. Lembitov (esim. Захарко Лембитовъ, Васка Лембитовъ, Лембитъ Сидковъ) Vatjan viidenneksessä Jaaman alueella³ ja kn. Vallittu on Aunuksen Säämäjärvellä, Pomantsissa Vallitunselkä, Kirvussa tn. Vallittula I. Valittula, Valkjärvellä tn. Vallittula ja v. 1337 mainitaan Korelasta, Käkisalimesta, Vallittu Karjalainen, Valit Koreljanin, joka — myöhemmin 1500-luvulla syntyneen tradition mukaan — kävi taistelemassa Novgorodin etujen puolesta Kuolassa Jäämeren rannoilla.⁴ Siellä vielä 1500- ja 1600-luvun vaihteessa tunnettiin pn. Vallitunkivi, Vallitunlahti ja Vallitun kaupunki, ven. Валитово городище.⁵ Nimen eteläisimmät esimerkit ovat hn. Pavelko Vallitov v. 1500 Laatokan Karjalassa, kn. Vallittula I. Valittula Laatokan rannoilla Nevan seuduilla (Д. Валитово на Варвисти, Д. Валитово на Невѣ 1500), kn. Valitovo (Д. Валитово 1500) Olhavan latvoilla⁶ ja kn. Valitovo (Д. Валитово 1539) Šelonin viidenneksessä.⁷

Pohjoispohjalaisista nimitystä, joilla on vialalaiset vastineensa, mainitakoon lisäksi tn. Uiskila Alatornion Laivaniemessä sekä kn. *uškala* Tunkualla ja 1591 Kemin seuduilla sn. Uškalov⁸, jonka vertauskohtia on runsaasti esim. Olhavalla.⁹ Vienan Kemin edustalla sijaitsevaa Rommakonsaarta sekä Heinäjärven Rompakkojärveä vastaavat esim. Oulun Rommakonsalmi ja Iin Rommakkolammet, joihin sisältyy alueella (esim. Oulujoella, Limingassa, Iissä ja Utajärvellä) tunnettu appellat. *rommakko* 'vesiperäinen paikka, lampare' (Sanakirjasäätiön arkisto). Vienasta löydämme myös vertailukohtat iiläisille paikannimille *kuotkuanniemi* Kuotkuannjemi 1779 (VA Kemi 79), *kuotkua* (niitty) Kuotkua 1784 (Oulun maanmittauskonttorin ark. ks. 1) ja haukiputaalaiselle nimelle *kuotkua*

¹ V. G. HEIMAN Материалы по Истории Карелии XII—XVI в.в. 203, 276, 288, 326, 327.

² Переписная оброчная книга вотской пятны 827.

³ Mt. 890, 912, 956.

⁴ HEIMAN mt. 81.

⁵ МАТТН. АКИАНДЕР Utdrag ur ryska annaler 247, 248 ja E. ОГОРОДНИКОВ Мурманский и терский берега по книгѣ большого чертежа 50, 51.

⁶ Переписная оброчная книга вотской пятны I 48, II 19, 831, 832.

⁷ ANDRIJAŠEV mt. 364.

⁸ HEIMAN mt. 327. Ks. JALO KALIMA Uskali. Vir. 1940 s. 32—37.

⁹ Переписная оброчная книга вотской пятны 885.

(niitty) Klostari Kåutkua 1674 (VA rr 13: 573), Kuotkua ~ Kuotkuo 1783 (MHA F 10/14 18), joiden abstrahoituneiden muotojen vastineita ovat mm. kn. Kuotkuo Vuonnisessa, Kuotkutniemi Kontokissa (vrt. taivutusta *kuotkut* : *kuotkuon* samaten kuin *uhut* : *uhtuon*, esim. *uhutšuari*, *uhutjärvi*), joihin sisältyy esim. Uhtualla tunnettu appellat. *kuotkuo* 'kannas, tyveltä kaita niemi' (Kettusen kokoelma). Lönnrotin sanakirjan lisävihossa mainitaan myös Oulun seuduilta appellat. *kuotkuva* 'smalt näs', mutta Iissä, josta paikannimet ovat, sanaa ei tunneta yleisnimenä. Ranualaiset pn. Majoavaara ja Majoanniska tuovat pakosta mieleen uhtualaiset muodot *majuašuari*, *majualampi* (Majavasaari, -lampi), ja Iijokisuun todennäköisesti muotoassosiatiivisissa, pejoratiivisissa paikannimissä Isokoni, Pikkukoni, Maakoni, Vesikoni samaten kuin Raahen saariston Koninpäässä ja Olhavan Koninperässä on idästä päin murteeseen tunkeutunut appellat. *koni*, hevonen, ven. *конь*.

Kemistä etelään sijaitsevan *Simojoki*, *-järvi*, *-lahti*, *-niemi*, Symmenemi 1477 (Mustakirja 532), Simonimi by, Simo by, Simo elff 1558 (VA 4597: 9) nimiryhmän vertauskohdat ovat samoilta alueilta kuin Kemin. Ryhmän läntisimmät esimerkit ovat kn. Šimy ja Šimsko (ШИМЫ, ШИМСКО 1500-luvulla) Šelonin viidenneksessä¹, Keski-Vepsän Oštan (veps. *šušt*) alueella *šimjär*, jonka vanhimmissa merkinnöissä, esim. 1496 Шимо-озеро² ja samanlainen muoto 1555 HEIMANIN »karjalaisessa materiaalissa» (s. 179), loppu-o on säilynyt melko säännöllisesti, vaikkakaan sen ei tarvitse merkitä alkuperäistä loppuvokaalia, sillä se voi olla yhtä hyvin *ozero*-sanan alku-o:n synnyttämä. Vytegran alueella on, kuten on jo mainittu, Keman lisäjoki Šima, joka siellä esiintyy myös kylännimenä, ja Pudožin seuduilla on Simozero. Vologdasta mainitaan Simareka ja SOBOLEVSKIJN tietojen mukaan (s. 41) on Länsi-Siperiassa pn. Sym ja Sim. Kielimiehet ovat yleensä jyrkästi hylänneet nimien yhdistyksen kreikkalais-venäläiseen henkilönnimeen ja asiasta kirjoitettaessa on väläytetty esiin pohjoisvenäläinen murrenana *šima* 'Gipfel, Spitze; Kopf; die oberste (auf einen Getreideschober aufgestülpte) Garbe', joka sekin tuntuu lainalta³, mutta voi hyvin olla nimien pohjana. Silti pitäisi ottaa nimen etymologioimisessa huomioon, että kristillistä nimistöä on levinnyt Olhavan jokilaaksoon varmaan jo ennen 1000-lukua, että Šelonin viidenneksessä ja muuallakin 1500-luvulla oli yleinen sn. Šimskoi⁴ ja että

¹ ANDRIJAŠEV mt. 17, 123.

² ПИСЦОВЫЕ КНИГИ ОБОНЕЖСКОЙ ПЯТИНЫ 30, 35, 40 ym.

³ JALO KALIMA Äänisen tienoon paikannimiä. Vir. 1941 s. 324.

⁴ ANDRIJAŠEV mt. 16, 19, 51 ym.

Simon Jokikylässä on talo- ja sukunimiryhmä Simoska, pn. Simoskan-aapa, -oja ym., joihin sisältyy selvä kreikkalais-venäläis-karjalainen ristimänimi.

Kemistä ja Simosta etelään on *K u i v a j o k i* ja sen ääressä *K u i v a n i e m i*, quiffuanem 1544 (VA 4532: 25), joiden vertailunimen löydämme Vienan Kemistä etelään, Sorokasta: Kuivaniemen, joiden molempien ryhmien maantieteellisen sijainnin symmetrisyyskin kiinnittää huomiota. Ensi näkemältä nimen tulkinta on yksinkertainen: attribuuttiosana on adjektiivivi kuiva, joka maastoterminä tuntuu luonnolliselta ja sellaisena esiintyykin paikannimistöössämme. Mutta kun alueella on sellaisia nimiä kuin tn. Kuivala Hailuodossa, Kempeleessä, Oulujoella ja Oulunsalossa, tn. Kuivas Haukiputaalla ja Simossa, joista Kuivas nimet ovat selvästi elliptisiä (esim. Simon Kuivas Kuivasjoesta), ja kun alueella jo vanhimmissa lähteissä esiintyy sn. Kuiva, esim. Kwiue Henrik 1490 (FMU V 26), Jöns Kwiffua, Oluff Kwiffua 1552 Oulunsuussa (VA 4545: 4), Olli Quiffua 1570 Haukiputaalla (VA 4717: 86), on asia epäselvä, sillä mainitut nimet ovat yhtä hyvin yhdistettävissä henkilönnimeen Kuiva, jollaisia muotoja variantteineen T. I. ITKONEN mainitsee myös lappalaisesta nimistöstä¹ selvittämättä kuitenkaan niiden alkuperää. Tulkitsemisen esteenä ei ole myöskään attribuuttiosan nominatiivimuoto, sillä Pohjois-Pohjanmaan nimistössä se on hyvin yleinen henkilönnimistäkin [vrt. esim. *simakkasäret*, *räsakkakoski* Iijokisuussa, Oulujoella Sankijoki, -järvi < sn. Sanki(nen), esim. Matz Sangin 1609 Oulunsuussa VA 4865^a: 15, ym.]. Kun hn. Kuiva tavataan Äänisen viidenneksen verokirjassa (esim. s. 144 Иванко Куйва 1563 Poventsassa) ja se on tyypillinen karjalainen sukunimi (esim. Kuivanen, Kuivalainen, Kuivalatar), liittäisin nimen varauksin karjalaiseen nimistöön, jonka vanhimpia esimerkkejä siitä on varmaan Laatokan länsirannan kylännimi Kuivaisi, joka mainitaan jo v. 1500 Novgorodin vatjalaisen viidenneksen pokostain joukossa (Погость Куйваской).²

Laatokan etelärannan Olhavanjokeen on epäilemättä yhdistettävä Pohjois-Pohjanmaan *O l h a v a n j o k i*, Ålhagha 1543 (VA 4531: 7), ålhaffua 1544 (VA 4532: 25), jonka eräät vanhat gh:lliset muodot ovat varmaan vain ortografisia (vrt. esim. Siikajoen Savo = Sijikaioki Sagw 1566 VA 4686: 58 ym.). Nimeä edustavat alhomaiset Olhavanniityt Laatokan rannalla Käkisalmen Vuohensalossa, Olhavanniityt Pikku-Vuok-

¹ Lappalaisten vanhat henkilönnimet s. 6.

² K. A. NEVOLIN О пятинахъ и погостахъ новгородскихъ въ XVI вѣкѣ. Приложение I 6.

sella Vuoksenrannan Sintolassa, Olhavajoen sivu, Olhavan suon maa 1561 Rantasalmella (VA 6331^a) ja Olhavainen, talo Kinnulassa. Kemin alueen kylännimelle Jaatila (< sn. Jaati, esim. Michell Jaatj 1653 VA 9136: 81) ja karjalais-savolaiselle sukunimelle Jaatinen löydämme selityksen inkeriläismurteiden appellatiivista *jāti* 'ori', *jādi* 'orihevonen'.¹

Lisävertailukohtia etsiessämme Laatokan seutujen ja Vienan nimistön välillä varmaan pistävät silmään Pohjois-Inkerin Ohta, Ohtajoki, Ohanlatva, Ohtajoki 1300², Keski-Vepsän Paksunjoen reka Ohtiga, Äänisen takaisen Kargopolin *vohtom* (Tunkelon kok.)³, Vienan Ohta, Ohtajoki, -järvi ja Kuolan *ohtjaur*, *ohtkant*⁴, samaten Keski-Vepsän joennimi Reka Šižnja ja Sorokan seutujen Siisnäjäjoki. Mielenkiintoisen *S u m*-nimen⁵ läntisimmän esimerkin löydämme Kaprionlahteen laskevan Siistajoen lisäjoesta Sumajoesta (ven. Sumareka), Olhavalla Uuden Laatokan seuduilla ovat kn. Nov. Sumskoje ja Star. Sumskoje, Poventsan Vuosmavaarassa Sumareka ja Sumostrov ja Sorokan alueella Sumareka, Sumozero ja Suma I. Sumskij posad.

Sellaiset epämääräiset paikannimet kuin Rantsilassa Aunuksenaho, joka FORSMANIN tietojen mukaan esiintyy myös Simossa⁶, samoin kuin olhavalaisen kruununtorpan nimitys Ilomantsi, näyttävät lainanimiltä, joista ruotsalaisessa paikannimentutkimuksessa käytetään kuvaavampaa termiä uppkallelsenamn. Esimerkiksi Ilamantsi krono Nybygge sukeltaa asiakirjoihin tietääkseni vasta 1800-luvun alkupuolella (vrt. MHA F 21^d 5/8). Se on rintamaista etäällä sijaitseva asutus, joka varmaan hyvin on vastannut nimenantajansa käsitystä Ilomantsin pitäjän kaukaisuudesta ja korpiluonteesta.

*

Pohjois-Pohjanmaan kuuluista lohijoista esitettäköön vielä *I i j o k i* ja *O u l u j o k i*, jotka on yritetty tulkita lappalaisiksi nimiksi: *lpN igja*, *lpI ijja* 'yö'⁷ ja Ruotsin lapin oulo 'vatten om våren af bortsmält

¹ VOLMARI PORRKA Inkeriläinen sanaluettelo ja samoin Inkeröismurteen sanasto. SKS.

² AKIANDER mt. 79.

³ JALO KALIMA (Itä-Karjalan paikannimiä. Vir. 1942 s. 163) näkee nimessä merjalaiskosketuksen.

⁴ Kuolan niemimaan 1 : 750000-karttojen paikannimihakemisto.

⁵ Sekä äänteellisesti että asiallisesti ryhmään voi sisältyä *S u o m i*-nimi (vrt. esim. *kem'* ~ *reka kema*, *sum* ~ *reka suma*).

⁶ Pakanuudenaikainen nimistö 129.

⁷ T. I. ITKONEN Lappalaisperäisiä paikannimiä suomenkielen alueella. Vir. 1920 s. 3.

snö', Lönnrotin sanakirjan lisävihon oulu 'flötvatten', joka on yhdistetty LÖNNROTIN tuntemaan appellatiiviin ouru 'flodvatten, öfversvämning; ränna, smal, djup dal, djup däld'.¹ Iin yhdistäisin kuitenkin mieluummin AIRILAN mainitsemaan Ruotsin Lapin Iivuoma l. Iddevuoma (*idivuoma*)-nimeen² ja vielä enemmän vanhan Säämingin neljänneskunnan Iilahteen, Inniemeen ja Iinmäkeen, joista Savon vanhimmassa maakirjassa 1561 (VA 6331^a) ovat myös muodot Idelax ja lisäksi pohjoisempana Tavinsalmella Idin salo. Nimessä näyttää siis alun perin olleen dentaalispirantti, joten se on yhdistettävä vanhaan (*i*)*di*, (*i*)*ti*, (*i*)*si*-tyyppiin. Olipa nimien etymologisten ratkaisujen laita miten tahansa, niiden useimmat sukulaiset ovat löydettävissä savo-karjalaiselta alueelta: Oulunniemi Ranualla, Ouluvesi Ätsärissä, Oulankijärvi Mikkelin pitäjässä, Oulainen (vrt. ouluhaijnen 1544 VA 4532: 27) ja Vienassa Oululampi Uhtualla, Oulanka (oik. *oulunka*)joki, -järvi sekä Kuolan Luovasjärvellä Olongajoki (< ?*oulunka*). Iijärvi on Inarissa, Kuusamossa, Paltamossa, Ristijärvellä, Suomussalmella, Iijärvi ja Iinmäki Vieremällä, Iijärvi, -salon Sulkavalla, Iijärvi Uukuniemellä, Iijoki, -lampi Parikkalassa, Iijärvi, -joki, -lahti Jaakkimassa, Pohjois-Laatokan vanhassa karjalaismaailmassa.

Haluaisin vielä viitata siihen satojen tuntemattomien, etymologioitetaan ratkaisemattomien paikannimien joukkoon, mikä on yhteistä omaisuutta Itä-Karjalan ja Suomen savo-karjalaisessa paikannimistössä. Siitä on vähäisiä esimerkkejä luetellut HEIKKI OJANSUU tutkielmassaan Kainulaisten kansallisuus, etupäässä paikannimitutkimuksen valossa (Valvoja 1919 ss. 187—191).

II.

Edellä esitettyä karjalaiskuvaa täydentävät nimet, joissa kuvastuu tai ainakin voi uumoilla kuvastuvan kantajansa sukuperä. Eri puolilla Pohjois- ja Keski-Pohjanmaata tapaamme jo 1500-luvun asiakirjoissa sukunimen *K a r j a l a i n e n*, joka viittaa heimoon tai ainakin niihin seutuihin, mistä nimenomistaja on tullut. Ryhmästä mainitsen muutamia esimerkkejä: An Karilajinē 1543 Siikajoella VA 4531: 9, An Karialaine 1544 Limingan alueella VA 4545: 7, pol Karialaine 1544 Haapajärvellä VA 4545: 12, Oluff Karialaine 1544 Pyhäjoen Yppärissä VA 4545: 12, Lass Korelaine 1552 Lumijoella VA 4545: 5, Hen Karijalain 1558 Kii-

¹ HEIKKI OJANSUU Paikannimien selityksiä. Vir. 1917 s. 69.

² Tornion murteen äännehistoria 179—180. Nimestä on suullisesti maininnut myös T. I. Itkonen.

mingissä VA 4598: 20, Anders carialaine 1570 Alakiimingissä VA 4717: 89, Paual ja Mats carialaine 1570 Ylikiimingissä VA 4717: 89, joista Paavalista esiintyy muoto Pãffuall Kariainenn 1600 VA 4818: 70, Thomas ja Lars Karialainen 1671 Kuivaniemessä VA 9157: 72. Lisäksi BROR K. ÅKERBLOM mainitsee 1543 Vöyristä nimen Morten Karijlainen.¹ Yleisesti nimi esiintyy samoilla alueilla myös paikkoihin kiteytyneenä: Karjalankylä, Karialla by 1548 VA 4534^e: 7 Yli-Iissä, Karjasnurmi, vanhojen merkintöjen Karjala Nurma 1732 MHA F 21: 9, Karjala Nurmio 1766 OMA ks. 1, Karjala nurmi 1784 OMA ks. 16 Etelä-Iin Liedeksellä, tn. Karjalainen Ylikiimingissä, Kuivaniemessä, Simossa, Muhoksella sekä Kokkolan seuduilla², tn. Karjala Lumijoella ja Paltamossa, mihin useimpiin sisältyy tai on sisältynyt sn. Karjalainen. Vienan Kemistä mainitaan sn. Korela 1543, Korel'skoi 1546 ja Kareljanin 1591³ ja kaukaisimmat vertauskohdat ovat löydettävissä vepsäläis-vatjalaiselta alueelta.⁴

Edellistä paljon harvinaisempi on sn. Venäläinen, jonka olen merkinnyt vain Ylikiimingistä: Niles weneläijnn 1559 VA 4615: 74 ja h:llisena Niles uenhelein 1560 VA 4626: 77 sekä powel venäläne 1573 VA 4737: 95. Heimoltaan karjalaisia ovat myös Ryss, Rydz -nimen omistajat: Nils Ryss 1551 Kemin Ilmolassa VA 4542: 20, Rijkoij Rytzt 1570 Iissä VA 4719: 28, ruotsalaisalueella Henrik Rydz 1557 (Västermaxmo)⁵, Lasse Rytz 1557 (Oravainen)⁶ ja Lasse Rydz 1581 VA 4761: 5 (Mustasaari). Nimien jälkiä tavataan myös paikannimistöissä, kuten Iijoessa Venäjänkari, jonka vanhimmat, 1500-luvun, muodot ovat yleensä h:llisiä (esim. wenehenkari 1570 VA 4716: 14) liittyen suorastaan karjalan *venäh* : *venähen* muotoon⁷, ja toinen Venäjänkari on Pyhäjoen suussa. Kemin Koroisista mainitaan 1791 Wennämaantausta MHA L7 4/119 ja Ilmolasta 1838 Vennänmaa MHA L7 3/16, Ryssänmatala, Isoryssä ja Reppuryssä ovat silakkamatalia Iin ulkosaaristossa ja Simojokisuussa on *venhälleto*. Pohjanmaan ruotsalaisalueella on paikannimistöissä runsaasti Ryss-nimiä: Ryssen, Ryssgrundet, Rysshammen, Ryssklubben, joihin liittyy myöhäisiä kansan etymologisia tarinoita esim. hukkuneista venä-

¹ Vörå sockens historia I 45.

² T. E. KARSTEN Svensk bygd i Österbotten nu och fordom I 569.

³ HEIMAN mt. 150, 322.

⁴ Lapin Karjala-nimistä ks. esim. T. I. ITKONEN Maamme lappalaisen ja suomalaisen asutuksen vaiheita. Jouko IV s. 66.

⁵ ÅKERBLOM mt. 48.

⁶ KARSTEN mt. II 175.

⁷ HEIKKI OJANSUU Karjalan äänneoppi. Suomi IV: 3 s. 36.

läisistä¹, tn. Ryss Sulvassa, Oravaisissa, Uudessakaarlepyyssä ja Munsalassa². Karsten mainitsee Kokkolan seuduilta 1500-luvulta Ristrand-nimen pitäen sen alkumuotona — tosin empien — Ristirantaa³, mutta kun niistä i:llisten ohessa on runsaasti ij ~ y-muotoja, esim. Rijstrand 1571 VA 4727: 1, Rijstrandtt 1583 VA 4771: 60, Rijdstrandh 1600 VA 4818: 43, Ryststrandh 1650 ja 1810 Ryststrand Kokkolaan liittyneenä⁴, yhdistän senkin mieluummin Ryss-nimiin.

Oulunsuun seutujen paikannimistöissä esiintyy runsaasti *Ventelä* ~ *Venteläinen* -nimiä, esim. Ventelä, pelto Haukiputaalla, Venteläinen, wendelaine 1654 VA rr 8: 248, niitty Iissä, Ventelänkari ja tn. Ventelä Hailuodossa, mihin sisältyy sn. Ventelä, esim. Lars Wändelä 1671 VA 9157: 145, ja lisäksi mainitaan Kalajoelta per wendälän 1563 VA 4657: 24. Ruotsalaisalueelta Karsten tuntee nimet Vendelä by, Jönns o. Hender vende i Wendelä by 1548 viitaten kansannimeen vende⁵. Kun suomalaisalueilla nimi tunnetaan muodoissa Ventelä, Venteläinen, esim. tn. Ventelä Viipurin pitäjässä ja Vuokselassa, Ventelänselkä Viipurin pitäjässä, katson kysymyksessä olevan Venäläis-nimen variantin: Vendeläinen⁶ (vrt. esim. Jusse wendil 1543 VA 4531: 16 Isossakyrössä)⁷. Äänneasultaan ja merkitykseltään se on yhdistettävissä sanoihin vento, joka tunnetaan myös sukunimenä, ja Lönnrotin mainitsemaan ventolainen, vieras ventolainen 'vildfrämmande'.

Vepsäläis maailman viittaa pattijokelainen nimi p Wepsalainen 1566 VA 4686: 61, Ylikiimingissä tavataan taas sn. ja tn. Vepsä, josta ovat syntyneet maastonimet Vepsänjoki, Wepsän Jåkj 1668 VA rr 12: 291, Vepsänjärvi, -kangas, -selkä, Wepsän kangas, Wepsän järvi 1824 MHA F 21^c 6/37, 38, Wepsän Selkä 1832 MHA F 21^a 5/2 ja Kuhmossa ovat tn. Vepsä ja Vepsänlahti. Itäkarjalaisia esimerkkejä mainittakoon *vepsälambi* Paatenen Selkissä, *vepsälaksi* Kumsjärvellä, *vepsälammid* Tsalkissa, *vepsäniemi* ja *vepsunguba* Kontupohjassa.

¹ KARSTEN mt. I 445, 391, 220, 405.

² KARSTEN mt. II 77, 175, 179, 187. Vanhan Vöyrin Okskangas-nimisestä kylästä mainitaan 1560 Lass Ryds, 1603 Jöns Ryds ja 1700-luvun alussa tn. Ryssas (P. E. OHLS 1500-talets Vörå. Wasabladet 1913 n:o 5).

³ KARSTEN mt. II 228.

⁴ KARSTEN mt. II 228.

⁵ KARSTEN mt. II 132.

⁶ Ks. VILHELM THOMSEN Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna (ruotsinnos) 4, 5.

⁷ T. E. KARSTEN Österbottniska ortnamn 74. Osa nimitystä näyttää kulkeutuneen myös etelästä päin.

III.

Ratkaisevimpia todistuksia Pohjois-Pohjanmaan vanhasta karjalaisesta asutuksesta on se henkilönnimiaines, jonka pohjana ovat monet, joskus helpostikin todettavat karjalais-venäläiset ristimänimet, joiden juuret ovat heprealais-kreikkalaisessa nimimaailmassa. Samaten helposti ovat nähtävissä ne nimet, joiden takaa kuultaa jokin venäjänkielen sana. Tämä henkilönnimistö on voimakkaasti kiteytynyt myös talonnimiin, vieläpä monenlaisiin luontonimiin. Varmaan karjalais-venäläisen nimistön ekspansio pohjoista kohti on voimistunut etenkin vuoden 1227 jälkeen, jolloin Novgorodin suuriruhtinas Jaroslav Vsevolodinpoika oli tehnyt tuhoavan retkensä Hämeeseen ja jolloin hän antoi kastaa suuren joukon karjalaisia. Lisäähän kronikan kirjoittaja, että »vähältä piti, etteivät kaikki ihmiset tulleet kastetuiksi». — Tästä nimistöstä esitän joukon esimerkkejä.

Ehrola, talo Olkijoella.

< karj. rn. Jehro, ven. Jefrem, hepr. Efraim.¹ Je > e muutoksesta on runsaasti esimerkkejä karjalaisessa nimistössä (esim. Jelissie > Elissie).

Erttoi, suku 1600-luvulla Temmeksellä, esim. Erik ja Michell Erttoi 1609 VA 4865^a: 18.

< karj. rn. Arttoi ~ Ärttoi ~ Erttoi, ven. Artemij, kreikk. Artemios. A > e muutoksesta mainittakoon paralleeliesimerkkinä Averkij > Everkki. Nimeä edustavat lisäksi Ertonpuro Soanlahdella ja Erttosenlampi Aunuksen Soutjärvellä.

Havana, talo Hailuodossa, Kempeleessä ja Suomussalmella. Nimen pohjana on sn. Havana, esim. Jussi Haffuana 1562 Pyhännässä VA 4646: 35, Jönns Haffuana 1566 Siikajoen Savossa VA 4686: 60, Jöns Hauana Pyhännän Tavastkengässä 1584 VA 4771: 80, Jöns Haffuana 1570 Siikajoella VA 4718: 39, Bertill Hafwana 1653 Hailuodossa VA 9136: 106 ja lisäksi nimi tavataan 1600-luvulla Kajaanissa², saman vuosisadan lopulla Kemissä³ ja esim. 1719 Kaakamassa³.

< todennäköisesti ven. rn. Fofan, kreikk. Theofanos, sillä sananalkuisesta f > h muutoksesta on runsaasti esimerkkejä: *fala* > *haloi*,

¹ Nimenselitykset ja vertailuaineisto perustuvat, ellei ole erikseen mainittu, seuraaviin tutkimuksiin: M. Морозкин Славянский именованье; N. M. Туриков Словарь древне-русских личных собственных именъ; VILJO NISSILÄ Venäläisperäisiä henkilönnimiä Itä-Karjalan paikannimistössä. Virittäjä 1943; VILJO NISSILÄ Lisiä venäläisperäisiin henkilönnimiin Itä-Karjalan paikannimistössä.

² A. VARTIAINEN Kajaanin kaupungin historia, nimiluettelo.

³ Kirkonkirjojen jäljennös 232, 247. VA.

fedua, fedu > hedua, hedu, fetka > hekoi, fisa > hioi ym. ja samaten kehitystä o > a on todettavissa, kuten KALIMA on osoittanut, sekä pohjoisvenäläisissä murteissa (SUST 29 s. 11) että itäkarjalaisessa nimityksessä (esim. Foma > hama, Boris > barissa, Loban > labana, lapana).¹

Hermola, talo Kemijärvellä.

< karj. rn. *hermoi*, ven. Herman, German, kreik. Germanos.

Holapanranta *holaparranta*, ranta Iijokisuussa. **Holappa**, talo Muhoksen kirkolla ja Laitasaarella, Puolangalla, Säräisniemessä ja Ylikiimissä. Jo vuonna 1570 asustaa eräs Matz Holappa Oulujoen Sankijärvellä VA 4718: 48, ja vielä paljon myöhemmin eräässä rajakirjassa 1759 mainitaan Sankijoen kylästä Samuel Holappa, johon on liitetty nimitys »en Rysse till Nation».² Talonnimissä näyttää yleensä takana olevan sama sukunimi (esim. Oll Holapa 1625 Muhoksella VA 4955: 81).

< ven. sn. Holop (Tupikov 413), appellat. *холоп* 'orja', joka sellaisenaankin on levinnyt Oulun murteiden alueelle merkit. 'oduglig, ömklig; tjenare' (Lönnrot ja lisävihko).

Hotakka, talo Kemijärvellä ja **Hotakainen**, talo Halsualla, joihin sisältyy sn. Hotakka, Hotakainen, esim. per Hätakaine 1584 Siikajoen Savossa VA 4771: 79, Peer Hotakaine 1625 Muhoksella VA 4955: 81 ja suku tunnetaan Halsuallakin 1600-luvulla (esim. VA 4955: 61).

< karj. rn. Hotaska, Hotakka, ven. Fedosij, kreik. Theodosius.³ Esim. 1544 Iin Haminassa käyneiden karjalaisten kauppamiesten joukossa oli mm. Hotaska Ryss (VA 4532: 40), ja Lönnrot mainitsee Oulun alueilta Hotakan Theodosia-nimen kansanomaisena vääntymänä.

Huotari, talo Sotkamossa, **Huotarila**, talo Kuhmossa, joihin sisältyy sn. Huotari, Hotari, esim. Hen hotari 1563 Alpualla VA 4657: 30, Jöns Hotari 1573 Kemin Koivukylässä VA 4737: 98.

< karj. rn. Huotari, Hodari, ven. Feodor, kreik. Theodoros.

Iivanansuovanala, Iwana Suowa 1769 MHA F 21^d 15/16, Ylikiimistä ja Kemistä mainitaan Iffuan Ryss 1544 VA 4532: 24.

< karj. rn. Iivana, ven. Ivan, hepr. Johannes.

Iljana, talo Hailuodossa, Kaakamassa ja Sotkamon Tipasojalla, minkä pohjana on sn. Iljana, esim. Johan Iljana 1685 Hailuodossa VA 9189: 51.

¹ Kreikkalaiskatolisen nimityksen hyvä tuntija pastori J. SUHOLA arveli, että kysymyksessä voi olla myös Afanasij, Ahvana-nimen metateesi.

² Chartae Beskrifning och Protocoll öfwer Twistige Rågängen emellan Uhleo stad och Uhleo Sochn å ena samt Iio Sochn å andra sidan — — år 1759. Oulun maakunta-arkisto.

³ VILJO NISSLÄ Vuoksen paikannimistö I 318.

< karj. rn. Iljan, Juljan, ven. Ulian, Julian, kreik. Julianos. Kysymykseen voi tulla myös skand. naisennimi Iliana, Juliana (KARIN ja SVEN NORRMAN Förteckning öfver svenska dopnamn. Sv. landsmälen VI: 7 s. 16).

Illinkoski, -pato, -saari, -suvanto, jonka varhaisimman merkinnän tunnemme jo 1400-luvun lopulta (FMU IV 502), Iissä. **Illinpudas**, Jlliputa Kulthed 1558 VA 4597:11, Kemissä, jossa tavataan myös **Illinkumpu, -oja**. Lisäksi nimeä edustavat **Illinhaara, -pudas** Ylikiimingissä, **Illinmäki** Pielisjärvellä, **Illisvaara** Savukoskella, tn. **Illi** Kajaanin Murto-mäellä, tn. **Illikka** Taivalkoskella, tn. **Illikainen** ja sn. **Illi** Pudasjärvellä ja mahdollisesti tn. **Ilkko** Kajaanin Koutaniemessä.

< karj. rn. *illi, illu, illikka, illukka, ilkka, ilkko*, ven. Ilja, hepr. Elias. Ryhmän nimiä (esim. Illilä, Illukansaari, Illunvaara) tavataan Itä-Suomessa Kannasta myöten ja runsaasti varsinkin Itä-Karjalassa, kuten esim. *illinsuo* Kuujärvellä, *illuntaloi* Vieljärvellä, *illukankoski* Jänkäjärvellä, jotka jo sinänsä viittaavat karjalaiseen alkuperään. Nimen saama suosio, sen monet variantit ja laaja levinneisyys ovat selitettävissä siten, että pyhimys jo varhain oli ehtinyt pesiä varjagien pakanalliseen maailmankäsitykseen sodanjumala Torin edustajaksi. Kievin Elian kirkko on Venäjän vanhimpia, ja myös Novgorodissa, josta ennen kaikkea pyhimysnimien tulva tunkeutui pohjoisiin erämetsiin, Iljan palvonnalla oli vanhat juuret. Ainakin jo 1000-luvulta Novgorodin kirkko teki lähetystyötään Olhavan jokilaaksossa ja Laatokan rantamaissa¹, ja esim. Muurmannin lappalaisten käännyttäjänä ja kastajana mainitaan eräs pappi Ilja Novgorodista.²

Ipatinnokka, niemi Kemin Hirmulassa.

< karj. rn. Ipatii, ven. Ipatij, kreik. Hypathios.

Isto, talo Alatorniolla ja Hyrynsalmella, joihin sisältyy sn. Isto.

< karj. rn. Istoi, Jestoi, ven. Eustafij, kreik. Eustathios. Karjalaiseen alkuperään viittaa myös repolalainen sn. Istoinen.

Jakkila, talo ja suku Iissä. **Jakku**, talo ja suku Lumijoella sekä Pudasjärvellä. **Jakkukylä** Yli-Iissä.

< karj. rn. *dakki, dakku*, ven. Jakov, hepr. Jakob, jotka tavataan esim. itäkarjalaisissa paikannimissä *dakimmägi* (Kuujärvi) ja *dakunorgo* (Kontupohja), pari esimerkkiä mainitakseni. Toisaalta on kuitenkin myönnettävä, että Pohjanmaan Jakki, Jakku-nimillä voi yhtä hyvin ja

¹ JALMARI JAAKKOLA Suomen varhaiskeskiaika 20, 35, 37 ym.

² AKIANDER mt. 247. Lounaissuomalaisissa p:nimissä Illainen, Illo on mahdollisesti skand. hn. Ille, Illa (LUNDGREN—BRATE Svenska personnamn från medeltiden 125, 126).

paremminkin olla ruotsalaisperäinen originaali. Esimerkiksi ruotsalaisalueen Koivulahden (Kvevlaks) ja Laihian tn. Jakkula on tulkittu syntyneeksi ristimänimestä Jack, Jakobus¹, joten lähtökohta molemmissa on oikeastaan sama.

Jormas, kylä Sotkamossa, joka on varmaan elliptinen eristymä alueen paikannimistä Jormasjoki, Jormasjärvi.

< karj. rn. Jorma, sn. Jormanen, ven. Jeremei, hepr. Jeremias.

Jyrinaho Ranuan Simojärvellä.

< karj. rn. Jyrki, ven. Georgij, Jegor, kreik. Georgios.

Jääskelä, talo Olkijoella, Revonlahdella ja Haapavedellä, **Jääski**, talo Kuivaniemessä ja Siurualla, **Jääskä**, talo Ullavassa, **Jääskö**, talo Kittilässä ja Rovaniemellä, **Jääskenniemi** Lestijoella, **Jääskjärvi** Alavudella. Kaikkiin niihin sisältyy sn. Jääski variantteineen (Jääske, Jääskä, Jääskö, Jääskinen, Jääskeläinen), esim. Jöns Jeskelein 1553 Kemin Lautiosaaressa VA 4553: 7, Hen Jäskeläin 1558 Iissä VA 4600: 28, eskell ieskäläine 1568 Iissä VA 4703: 49, mutta samasta henkilöstä Eskill Jäskinen 1602 VA 4828: 25, Hnr eskeläine 1568 Kuivaniemessä VA 4703: 48, Jöns Jäskis 1573 VA 4737: 100, mutta Jönns Jäskeläine 1578 VA 4752: 76 Kemin Lautiosaaressa, pauall Jäskinnenn 1581 Pyhäjoella VA 4761: 78, Anders Jeskinenn 1582 Siikajoen Savossa VA 4733: 79, Jönns Jäskälaine 1611 Ullavassa VA 4876: 6 ja Jöns Jäski 1670 Kemissä VA 9157: 61.

< todennäköisesti karj. rn. Jeska (vrt. sn. Jeskanen), ven. Jeska, Jes'ko, Jesko, Jeskin, Jefimij, Euthemios (Moroškin 83), joka on sekä Vatjan että Šelonin viidenneksen suosituimpia nimiä. Seuraavat esimerkit ovat Vatjan viidenneksen vatjalaisesta puoliskosta v. 1500: Ески да Онкиѣка Осташковыхъ дѣтей, на Ескинѣ, Кълиша Ескинѣ, Ескинскихъ, Еска Палкинѣ, д. Ески Попова, Ески Олексина, Ески Палкина ja karjalaisesta puoliskosta samana vuonna: Jeska, Jeskin², Šelonin viidenneksestä 1500 Еска, Иванѣ Ескинѣ, Ескино, Есково³, Äänis-Vepsästä 1496 Ескя Корелянинѣ⁴, ja samanlaisia esimerkkejä on runsaasti HEIMANIN »Karjalaisessa materiaalissa» sekä Vatjan viidenneksen karjalaisen puoliskon verokirjassa v. 1500, kuten edellä on mainittu. Karjalaisalueelle saapuessaan on nimen genet. muodosta Jeski (ks. ed.), jossa paino on ensitavulla, voinut kehittyä Jääski-muoto, sillä onhan je > jä, ä ja e > ä muutoksista muitakin esimerkkejä: *jehkimä* ~ *jähkimä*, Jermänen ~ Jär-

¹ KARSTEN mt. II 106.

² Переписная оборочная книга вотской пятины I 3, 23, 24, 39, 50, II 48, 94, 208, 881, 885, 830, 954.

³ ANDRIJAŠEV mt. 193, 194, 260, 404.

⁴ Писцовые книги обонежской пятины 37.

mänen ~ Ärmänen (Suholan maininta), *semoi* ~ ?s(ā)möi ~ šämäkkä. Onko nimen alkukotina Äyräpään kn. Jääskelä, mistä päin ainakin osa pohjoisen Vuoksen asujamista on siirtynyt, vai Jääsken pitäjän Jääskjärvi, jääköön ratkaisematta. Joka tapauksessa sen jälkeen kun nimi jo ennen vuotta 1323 oli kiteytynyt laajan hallinnollisen alueen nimeksi, se suosittuna, kantajansa kotipaikkaa ilmaisevana (Jääskinen, Jääskeläinen) levisi laajalle varsinkin itä- ja pohjois-Suomeen ja on esim. Savon nimistön tyyppillisimpiä. Sen sijaan osa Pohjois-Pohjanmaan Jääski, Jääskä, Jääskö-nimistä voi olla primääristäkin, itsenäisesti syntynyttä samalla tavoin kuin Kannaksen ensimmäinen Jääski-nimi.³

Karppanen, talo Kaakamassa.

< karj. rn. Karppa, sn. Karppanen, ven. Karp, kreik. Karpos, Polykarpos.

Konola, talo Pyhännässä. Vrt. myös Olli Konoin 1560 Jaalangassa VA 4625: 23.

< karj. rn. Kono, ven. Konon, kreik. Konon, jolla on runsaat yhtymäkohdat itäiseen nimistöömme: tn. Konoila Salmassa, Kiuruvedellä, Konolanmäki Vieremällä ja Itä-Karjalassa kn. *konoilu* Vieljärvellä, *konoin-talo* Säämäjärvellä, *konoimpellod* Tiutialla, *konoimägi* Keski-Vepsässä.

Kostinmaa 1838 MHA L7 2/11 Kemin Hirmulassa. **Koistinen**, talo Oulujoella ym.

< karj. rn. *košti*, sn. *koštinen*, ven. Kost'a, Konstantin, kreik. Konstantinos, jonka vertailunimiä on Itä-Karjalassa runsaasti, esim. *koštini-niem* Munjärvellä, *koštivvoara* Porajärvellä, *koštintagaveräipeldo* Pienessäselässä. — Voimakas palatalisaatio on varmaan aiheuttanut *košti* > *koisti* muutoksen samaan tapaan kuin karjalaisnimessä *kušma* > *kuisma*, ja näin syntynyt sukunimi Koisti(nen) tuli varsin yleiseksi Savon nimistössä, mistä se levisi Pohjanmaalle, esim. Hen. Kâijstin 1558 Utajärvellä VA 4598: 17, Niles Koistin 1560 Kiehimässä VA 4625: 25, poual Koijs-tine 1563 Pyhäjärvellä VA 4657: 31.

Kupananperä, Kupana perä 1766 MHA F 21^a 13/33, Yli-Iin Karjalankylässä.

< vanha slaavil. hn. Guban, Guban'a, jonka ТУРІКОВ (s. 122) mainitsee esim. 1549 Novgorodin alueelta. Nimen sukulaisia on Karjalan kannaksella ja Inkerissä (Kupananranta, Kupana, Kupanita).²

¹ Tverin kuvernementissa Veristovon järven lähellä sijaitseva Езьке, joka 1137 oli Novgorodin veronalaisuudessa (AKIANDER mt. 87), tuskin tulee kysymykseen Jääski-nimen etymologioimisessa.

² NISSILÄ mt. I 321.

Larikka, Laricka 1766 OMA ks. 1, niitty Hailuodossa. **Laru** (vrt. esim. Laru Anders 1745 VA 9352: 182), talo Rantsilassa.

< karj. rn. Lari, Larikka, Laru, sn. Larinen, ven. Larion, kreik. Hilarion, mistä ovat syntyneet mm. tn. Larikkala Salmissa, Larinmäki Parikkalassa, Laruinniityt Itä-Karjalan Munjärvellä. OJANSUU on yhdistänyt nimeen Pietarsaaren ruotsalaisseutujen Larsmon (< Larismaa)¹, mikä vanhojen i:llisten muotojen (esim. Larismo 1544 VA 4532: 12, Larismo by 1548 VA 4534^e: 22, Larismo by 1551 VA 4543: 21, mutta Larssmää 1563 VA 4657: 3) valossa on hyvin todennäköistä. Nimen alkuperäismuotona olisi siis ollut Larisenmaa (> Larismaa), mitä tukee alueen muukin karjalaisperäinen nimitys (ks. Maksmo). KARSTENIN tulkinta², että nimen määräysosana on ruots. rn. Lars (< Laris) ja perusosana suom. appellat. maa, tuntuu jo näiden yhdistämisen kannalta epätodennäköiseltä.

Levaska, suku 1600-luvun Oulussa³; **Levonen**, esim. Simo leffuoine 1558 Utajärvellä VA 4598: 17, Lass leuoine 1571 Siikajoen Savossa VA 4727: 33.

< karj. rn. Levoi, dem. Levaska, ven. Lev, kreik. Leon, mistä ovat esimerkkeinä mm. sn. Levonen Repolassa ja sn. Levaskainen Kostamuk- sessa.

Lukka, talo Muhoksella.

< karj. rn. Lukka, ven. Luka, lat. Lucas.

Makkonen, talo Piippolassa ja suku 1700-luvun alussa Temmeksellä (esim. VA rr 54: 208).

< karj. rn. Makkoi, ven. Makarij, kreik. Makarios, josta ovat lähtöisin itäkarjalainen kn. *makkoiuu* Veskelyksessä, kn. *makkola* Mägriällä, kn. *makkone* Vieljärvellä, *makointasoi* Nolkamajärvellä, *makkozen hutor* Kolatselässä. Jo tältä pohjalta kumoutuu MIKKOLAN väite, että nimi on yhdistettävä adjektiivin makea⁴. Sen sijaan on epävarmaa, kuuluvatko ryhmään Iijokisuun Makokari ja Kemijoen suuseudun Makoluoto, vaikkapa äännteellisiä esteitä sellaiselle tulkinnalle ei olekaan.

Maksanjuoni, -säikkä, lohijuoni ja merenranta Etelä-Iissä. **Maksanarot**, -suo, -kangas Pohjois-Iissä. **Maksanperä**, -ranta, -vainio, **Maks**, talo Yli-Iin Karjalankylässä. **Maksa**, talo Oulunsalossa.

< sn. Maksa, esim. Thomas Maxa 1653 VA 9136: 92 Karjalankylässä ja samaten suku mainitaan 1600-luvulta Oulusta⁵, joka on yhdistettä-

¹ OJANSUU Kainulaiskysymys 191.

² KARSTEN mt. I 498.

³ A. VIRKKUNEN Oulun kaupungin historia I 155.

⁴ Paikannimien alalta. Vir. 1945 s. 203.

⁵ VIRKKUNEN mt. I 155.

vissä karj. ristimänimeen Maksi, ven. Maks, kreik. Maksimos, mistä MOROŠKIN tuntee myös variantin Maksa. Tulkintaa tukevat sellaiset nimimuodot kuin dem. Maksak 1583 Kuolassa¹, *maksimägi* Keski-Vepsässä ja Vatjan, Äänisen sekä Šelonin viidenneksissä yleinen sn. Maksovo. Tietenkin osa nimistä voitaisiin tulkita väriassosiatiivisiksi samaten kuin ruotsalaisessa paikannimentutkimuksessa vöyriäinen kn. Maksmo < Maksa(n)maa², mutta toisaalta yhdysperäisten paikannimien genetiiviset määräysosat sekä sukunimen Maksa esiintyminen alueella viittaavat selvästi paikannimiin sisältyvään henkilönnimeen. Jos näin on, liittäisin ryhmään myös Simon pn. Maksniemi, -lahti, -järvi, Maxenniemi 1477 (Mustakirja 532), Maximim 1543 VA 4531: 12, Maxenem 1548 VA 4534^e: 6, Maximem 1551 VA 4542: 23, Maxanemj 1551 VA 4543: 2, Maxennimi 1559 VA 4614: 6, Maxaniemi 1568 VA 4703: 55, Maxniem 1609 VA 4865^a: 5, Maxaniemj 1653 VA 9136: 87 ym., joista päätellen nimen määräysosa on alun perin ollut genetiivinen, joskin monien välivokaalivarianttien (a, e, i) takia on mahdoton saada selville alkuperäistä. Tältä kannalta Vöyriin Maksmo-nimikin ansaitsisi uuden arvioinnin³, semminkin kun nimen vanhimmat merkinnät ovat säännöllisesti i:llisiä: Maximo 1543 VA 4531: 12, 18, samoin 1544, 1548 ym. ja vasta 1573 Westermoxmo, Östermaxmo VA 4736: 18. Nimen karjalaisuutta tukevat samaten pn. Larsmo, alueella tavattava Ryss-nimistö, tn. Karjalainen sekä Vestermaksmon asukkaana 1557 mainittu karjalainen Henrik Rydz.⁴ Jos BROR K. ÅKERBLOMIN tulkinta vanhasta, vuoden 1300 paikkeilla syntyneestä vöyriäisestä talonimestä Palvis (< Pavelsby)⁵ on oikea, liittäisin senkin karjalaiseen nimistöön.

Markensuo, Markensuo 1766 OMA ks. 1, **Marken**, suo ja talo Hailuodossa. **Markenpelto**, Marken peldo 1760 MHA F 21 14/17, pelto Haukiputaalla.

< karj. rn. Markke, Markki, Markka, ven. Mark, kreik. Markos, joka on esim. paikannimessä *markeλλambi* Karhumäessä ja Paatenessa. Genetiivinen tn. Marken on varmaan elliptinen esim. Markensuosta tai sellaisista nimenmerkinnöistä kuin Tomas Marken 1700 VA 9222: 50 ~ Marken Thomas 1723 VA 9268: 269.

Mihkali, suku ja talo Kemin Ilmolassa, mistä ne mainitaan ainakin

¹ HEIMAN mt. 283.

² KARSTEN mt. I 495.

³ Vrt. erästä ÅKERBLOMIN nimenselitystä mt. 48.

⁴ ÅKERBLOM mt. 40, 48.

⁵ Ks. Vörå hamn, Mylberget och Pavelsby. Kalender utgiven av Svenska folkskolans vänner 1936 s. 95—96.

jo 1600-luvulla. **Misinkangas, Mikki ja Mikinmökki**, taloja Kemijärvellä.

< karj. rn. Mihkali, Mikki, Misi, ven. Mihail, hepr. Mikael, joka on määräysosana esim. itäkarjalaisissa nimissä *mišinselgü*, kylä Vieljärvellä, *mikiñniemi* Pyhäjärvellä ja *mihkaliñsoari* Vieljärvellä.

Miinala, kylä Alatorniolla.

< karj. rn. Miina, ven. Mina, kreik. Menas, joka on synnyttänyt rikkaan paikannimiryhmän itäisille alueille: kn. *mīnal* Vieljärvellä, *mīnalan-därvi* Veskelyksessä, *mīnavvoara* Porajärvellä, kn. Miinala Jaakkimassa ja Salmassa.

Moisanen, talo Alatorniolla. **Moisala**, talo Kajaanin Mainualla, Paavolassa, Pyhännässä. **Moisa**, talo Revonlahdella. Siikajoen Savosta mainitaan Oluff Moisi 1552 VA 4545: 10 ja Per Moisine 1572 VA 4733: 82, Sotkamosta Olluff Moisaine 1625 VA 4955: 91.

< karj. rn. Moisa, Moissa, Mois(s)i, Moissie, ven. Moisei, kreik. Moyses, jotka esiintyvät yleisesti itäkarjalaisessa nimityksessä, esim. *moišan̄kondu* Munjärvellä, *moišinsuar* Kontupohjan Jorssissa, *moišsaiñsuari* Pyhäjärvellä, *moišsiemmägi* Prääsässä, *moišseillambi* Vitsataipaleessa.

Okula, suku 1600-luvun alussa Lumijoella (esim. VA 4896: 82).

< karj. rn. Okula, Okuli, ven. Akilina.¹

Ontero, talo Muhoksella.

< karj. rn. Ontero, Ontrei, ven. Andrei, kreik. Andreas.

Pajarinkallio, -koski, -pato, -perä, -ranta, -saari Pohjois-Iissä.

< ven. hn. Bojarin (Тупиков), appellat. боярин 'bojar, rik och bäl, öfvermodig man' (esim. Lönnr.), mistä on syntynyt suomal. sn. Pajari, esim. 1600-luvulla Kemissä (VA 9157: 30).

Parha(n)niemi Etelä-Iissä Liedesojan suulla, **Parhalahti, Parhaoja** Pyhäjoen suulla sekä **Parhankangas** Kärsämäellä.

< todennäköisesti hn. Parha, jonka variantti Parhi sisältyy Kajaanin Parhinniemeen. Nimen etäisemmät kosketukset vievätkin Laatokan maailmaan, jossa tavataan mm. Parhansaari I. Parhu Salmassa sekä Parhuinnurmi Suistamolla, joka aikoinaan oli kuulunut eräälle Tiitan Parhulle (PNA). Suistamolaisen esimerkin pohjalla yhdistäisin nimet karj. ristimänimeen Parfei, ven. Parfenij, kreik. Parthenios, mikä on täysin äänneenmukaista (vrt. esim. Sofron > *sohroi*, Varfolomei > *varhomie*, *varhomija* ym.). Ratkaisematta jää, kuuluuko savolaisalueilta pohjoisemmaksi levinnyt sn. Parvia(inen) ryhmään: ainakin nimestä tavataan runsaasti h:llisiä muotoja, esim. Per parhiaine 1584 Temmeksellä VA 4771: 82,

¹ NISSILÄ mt. I 325.

Hendrich parhiaine 1584 Muhoksella VA 4771: 85, Pāvall Parhia 1609 Muhoksella VA 4865^a: 15 ja tn. Parhiala Toholammella, mutta toisaalta Mikill Parfuia, Oluff Parffuia 1600 Pyhäjärvellä VA 4818: 55.

Parpala, Parpansuo (esim. 1735 MHA L19 4/6), talo ja suo Simossa, **Parpala**, talo Kälviällä, **Parpanmaa** (esim. 1766 MHA F 21¹ 26/5) Hailuodossa ja **Pärpinluoma** (esim. Pärpin Luåma 1689 VA rr 26: 197) Ala-kiimingissä.

< karj. rn. Parppa, Parppi, Pärppi, Parppei, ven. Parfenij, kreik. Parthenios. Nimeä edustaa myös suojärveläinen pn. Parppihalme. a ~ ä vaihtelusta ks. NISSILÄ Lisiä venäläisperäisiin henkilönnimiin Itä-Karjalan paikannimistöissä 3.

Piessa, talo ja suku Alatorniolla.

< ven. hn. Бѣсъ, Бѣсовъ (Tupikov 79, 498), appellat. бец, karj. biessa, suom. paholainen.

Prokko, talo Hailuodossa, Limingassa, Alatemmeksellä ja Lumijoella. Kaikkien niiden pohjana on sn. Prokko, esim. Oluff ja P procko 1544 Limingassa VA 4532: 26, Michill prock 1548 Hailuodossa VA 4534^e: 33, Jons ja Oloff prokoi 1562 Hailuodossa VA 4646: 32 ja Märthen prokoi 1568 Kemin Lautiosaaressa VA 4703: 55.

< karj. rn. Prokkoi, ven. Prokopij, kreik. Prokopios.

Riikola, talo Limingassa, Lumijoella ja Kemijärvellä, **Riiku**, talo Alatemmeksellä, **Riikonen**, talo Olkijoella. Nimiin sisältyy Pohjois-Pohjanmaalla yleinen sn. Riiko(nen), esim. Jöns Rika 1552 Oulunsuussa VA 4545: 4, Per rijkoinn 1558 Limingassa VA 4599: 19, Michill rikoij 1563 Limingassa VA 4657: 32, Morte Rijkoij 1568 Kuivaniemessä VA 4703: 48, Riiko skinnare 1581 Pyhäjoella VA 4761: 78.

< karj. rn. Riikoi, ven. Grigorij, kreik. Georgios, mihin viittaa Iissä 1570 mainittu Rijkoij Rytzz VA 4719: 28, ja Riiko-nimi oli yleisin niillä karjalaisilla kauppamiehillä, jotka uiskoillaan tulivat Iijokea Vienasta Iin satamaan vielä Kustaa Vaasan aikana (esim. Riikoij Ryss 1544 VA 4532: 40, Riko Ryss 1548 VA 4534^b: 33)¹. Nimistölliset vertauskohdat Itä-Karjalan paikannimistöissä suorastaan pistävät silmään.

Saavanoja Kemissä. Nimi on yhdistettävä Kemin Korosniemessä 1500-luvulla mainittuun sn. Saavainen, esim. Nils Sawain 1554 VA 4553: 6, Nils Saawaine 1568 VA 4703: 53. Sukunimi — Pouell Saaffuain 1560 VA 4626: 76 — tavataan myös Kiimingissä.

< karj. rn. Saava, ven. Savva, arab. Sabbas, joka on yleinen itäkarja-

¹ VILJO NISSILÄ Iin vanhaa Haminaa ja haminalaisia. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton vuosikirja X 40.

laisessa nimityksessä, esim. Saavanjoki *šuvavajjoki* Uhtualla, Saavanlahti *suavallakši* Oulangassa, Saavankylä *suavaṅkülä* Präässä.

Sahkarinniemi, -perä Simossa. **Sakko**, suku 1500-luvulla Siikajoella, esim. Lasse Sacko 1584 Siikajoen Savossa VA 4771: 79.

< karj. rn. Saahkari, Suahkari (esim. sn. Saahkarinen Suikujärvellä), Sakko, Sakku (esim. sn. Sakkunen Repolassa), ven. Zaharij, kreik. Sakharías, joka esiintyy rikkaana Itä-Suomen nimityksessä: Saahkarlahti Leppävedellä, tn. Saahkari Rautavaarassa, Saahkeriankangas Sakkolassa ym.

Seluskanjoki, -suo (esim. 1668 VA rr 12: 292), **Seluska**, suku, talo, joki ja suo Ylikiimingissä.

< karj. rn. Seluska, joka on ?Selivan-nimen deminutiivimuodostuma.

Siitosenkanges, -maa, -suo, Sijtosten Maa 1784 OMA ks. 1, Etelä-lissä; **Siitonen**, talo Alatorniolla. **Siitarinkoski** Oulujoessa. Sn. Siitonen on alueella melko yleinen, esim. Hend sidojnen 1562 Iissä VA 4646: 39, ja 1600-luvun alussa se esiintyy Oulussa¹, jonka satamasta mainitaan 1548 Sitor Ryss VA 4534^b: 34.

< karj. rn. Siitoi, Siitari, ven. Sidor, Isidor, kreik. Isidoros.

Simakkasaaret, Isosimakka, Pikkusimakka, saaria Iijokisuussa. **Simakamäki** Kajaanissa ja Laatokan alueilla Simakanlampi Suojärvellä, Simakanlahti Räisälässä.

< karj. rn. Simakka, Sima, Simana, ven. Simeon, hepr. Simon, mistä olen merkinnyt muodon Simak Äänisen viidenneksen verokirjasta ja muodon Semak 1574 Uikujoelta HEIMANIN »karjalaisesta materiaalista» (s. 233). Ryhmään kuuluvat myös sn. Simaska 1800-luvun Iistä sekä sn. ja tn. Simoska, Simoskanaapa, -oja Simon Jokikylästä, jotka nimet ovat Simeonin deminutiivimuodostumia.

Soso, Sosonsuo, Sosoin suo 1678 VA rr 15: 37, asema ja suo Muhoksella.

< karj. rn. Sosoi, ven. Soson, kreik. Sooson, jollaisia muodostumia (Konon > *konoï*, Sofron > *sohroi*) karjalaisessa nimityksessä on runsaasti osoitettavissa. Suomen puolella nimi on harvinainen, mutta Itä-Karjalassa tavallinen, esim. *sozolaambi* Karhumäen Mäntyselässä ja *sozuopuol'i* Kontupohjan Lismajärvellä.

Tenkapudas, Tenga pudas 1760 MHA F 21 14/19, Haukiputaalla, joka tuo mieleen käkisalmelaisen paikannimen Tenkalahti ja sukunimen Tenkanen sekä kurkijokelaisen talonimen Tenkä.

< mahdollisesti ven. hn. Denga ~ Den'ga (Tupikov 126).

Teppola, torppa Hailuodossa, **Teppola**, talo Alatorniolla ja Kempeleessä, **Teppo**, talo Alatemmeksellä, **Teponjoki** Sotkamossa. Sukunimestä

¹ VIRKKUNEN mt. I 155.

Teppo on runsaasti esimerkkejä jo 1500-luvun verokirjoissa: Hno Teppo 1551 VA 4543: 4 Kellossa, Joper teppoij 1563 VA 4657: 35 Oulunsalossa, Oleff teppoij 1581 VA 4762: 85 Iissä, Jacop Teppoi 1609 VA 4865^a: 18 Temmeksellä.

< karj. rn. Teppoi, Teppana, ven. Stepan, kreik. Stefanos, minkä edustus etenkin Itä-Karjalan paikannimistössä on tavattoman runsas. Nimestä on vaikea erottaa länsisuomalaisen Stefanus-nimen samanlaista vääntymää Teppo, joka varmaan on myös tunkeutunut asutusvirran mukana pohjanperille.

Tero, talo Hailuodossa, jossa ovat myös pn. **Terontakuus** sekä 1766 mainittu Teros torp l. Terola MHA F 21¹ 26/8. **Tero**, talo Lumijoella. Hailuodosta mainitaan esim. Sigf Teräij 1700 VA 9222: 49.

< karj. rn. Teroi, ven. Terentij, kreik. Terentios, joka on kiteytynyt laajalti esim. itäkarjalaiseen paikannimistöön, esim. kn. *teroilu* Mägriällä, *teroimägi* Tuuloksessa, *teroóniemi* Porajärvellä, *terozellambi* Paatenessa, ym. T. I. ITKONEN on johtanut nimen — aiheetta — appellatiivista terä.¹ Nimen karjalaisuuteen viittaa jo yksistään merkintä Musta Thero Ryss 1548 VA 4534^b: 34, jonka omistaja oli muuan Oulun satamassa mainittuna vuonna käynyt karjalainen kauppias.

Tiihonen, suku 1700-luvun alussa Ängeslevällä (VA rr 54: 166).

< karj. rn. Tiihoi, ven. Tihon, kreik. Tykhon, joka on määräysosana esim. nimissä *tiihoinselgü* Kotkatjärvellä, *tiihoóniemi* Petroskoissa.

Tiitto, talo Haapajärvellä, **Tiittola**, talo Paltamossa ja sn. Tiitto 1700-luvulla Siikajoella (VA 9352: 169).

< karj. rn. Tiittoi, ven. Tit, kreik. Titos.

Timonen, suku 1500-luvulla Ylikiimingissä, esim. Nilis Timone 1562 VA 4646: 37.

< karj. rn. Timoi, ven. Timofei, kreik. Timotheos.

Trupukka, suku ja talo Hailuodossa, josta mainitaan esim. 1677 Matz Trupuka VA 9171: 47. **Trupukanperä**, Truppukanpäri 1735 MHA L7 8/5, Kemissä.

< mahdollisesti ven. hn. Trubakov (ТУРІКОВ 789).

Valassaari Iijokisuussa aivan lähellä Simakkoja, jotka on tulkittu karjalaisperäisiksi.

< mahdollisesti karj. rn. Valas², Valassi, ven. Volos, kreik. Blasios. Tulkintaa tukisivat itäkarjalaiset Valasmo ja Valas-nimet, joskin niiden-

¹ Lappalaisten vanhat henkilönnimet 21.

² Pastori A. KASANKON kreikkalaiskatolisten nimien luettelo.

kin etymologia voi olla toinen. Nimen ratkaisussa tuntuisi muotoassosiaatiivinen selitys todennäköisemmältä.

Vaskenniitty Haukiputaalla ja **Vaskenperä** Hailuodossa.

< karj. rn. Vaske, ven. Vasilij, kreik. Basileios.

Vetko, talo Kuhmossa.

< karj. rn. Vet'ko, Fet'ko, ven. Feodor, kreik. Theodoros.

Vornansilta Temmesjoessa.

< karj. hn. Vorna, Vornanen, ven. Vorona, Voron, Voronov (Tupikov 94, 95, 509). Vrt. kn. *vornou*, ven. Voronovo, Kontupohjassa.

IV.

Edellä esitettyä kuivaa, mutta välttämätöntä nimitysmateriaalia analysoitaessa käy selville, että karjalaisnimitys on hajaantunut ympäri pohjoisen Pohjanmaan ja että toisaalta muutamiiin paikkoihin on keskittynyt niin paljon näitä nimiä, että on oikeus puhua »karjalaiskeskustista». Tämän nimitykseen perustuvan käsityksen takana on myös se yleisesti tunnettu historiallinen tieto, että arkkipiispa Hemming käydessään 1374 Turun piispan kanssa neuvotteluja Upsalan ja Turun hiippakuntien pohjoisesta rajasta katoi Torniossa parikymmentä lappalaista sekä Oulun, Kemin ja Simon karjalaista.

Onkin luonnollista, että suurten liikennöitävien jokien suut lohikoskiin ja niiden tarjoamine taloudellisine resursseineen ovat vetäneet puoleensa enemmän eräretkeilijöitä kuin syrjäiset, merkityksettömät korpiseudut. Jo vanhimmissa verokirjoissa, esim. v. 1558 (VA 4597: 7—11), mainitaan antoisimpina lohenkalastamoina jokisuiden ja rannikon padot. Niitä olivat Limingan vanhassa pitäjässä Turkenn patån ja Torffwepatån Oulujoessa sekä Klåsteråcker lähellä Limingan kylää, Iissä Wenhenkari Patån, Clösterfiskewatten ja Kariala paton joessa sekä rannikolla pijrtere-mäki, Kellåby, maxenimi by widh maxinimi wddenn, Simonimiby, Clösterfiskewatten benempt munalåto, Simo by, Simo elff, porolott öö wtten för simo by, Qwiffwenimiby, Olhaffueby widh Kiffuiöö, Pickekariöö ja Kemistä mainitaan 19 kalastuspaikkaa, joista seitsemän oli meressä, esim. Saffuepatån, Jlmola patån, Laijtzare patån, pátkepatån wid ledikaleby, Karienn patånn, Kårosnimi patånn, Maxnimi, Tiurasszöö, Måndalåtta, joiden monien nimetkin, kuten edellä on osoitettu, vievät karjalaismaailmaan.

Kemijokisuun karjalaisuudesta puhuvat mainitun historiallisen tiedon lisäksi sellaiset nimet kuin Huotari, Jääskeläinen, Karjalainen, Pajari, Prokko, Trupukka sekä Illinpudas, Ipatinnokka, Kostinmaa, Saavanoja,

Trupukanperä ja Vallitunsaari. Simon vanhan kalastuskeskuksen karjalaisia nimiä ovat Karjalainen, Parpala, Simoska, Parpansuo, Sahkarinniemi, -perä, Venäjänletto sekä hyvin todennäköisesti Maksniemi.

Mielenkiintoisen, mitä sitovimman todistuksen Iijokisuun karjalaisuudesta tarjoavat sen kahden vanhimman, tuottoisimman lohikosken nimet: Venäjänkari ja Karjalankoski I. Karjalanpato, joista edellisestä v. 1558 pyydettiin lohta 69 potkulla ja maksettiin kruunulle sääntölohta kahdeksan tynnyriä vuosittain ja jälkimmäisestä kuudella potkulla ja maksettiin sääntölohta kolme tynnyriä (VA 4597: 8). Ne olivat suuria kalastamoita, joiden äärille sittemmin syntyi kalastajayhdyskuntia, Karjalankosken partaalle Karjalankylä, jonka vanhoja karjalaisia asukkaita olivat mm. Kupana ja Maksa, ja samaa on sanottava Venäjänkarista, jonka kansanomaisen nimenselitys kariin hukkuneista vihavenäläisistä on myöhemmän ajan kansanetymologinen tuote. Vielä v. 1641 myöhäisenä heijastumana Venäjänkarin vanhasta karjalaisesta kalastajayhdyskunnasta, jonka avara suvanto erotti Helsinginkosken helsinglantilaisista retkeilijöistä, käytettiin kullekuntanimitystä Venäjänkaristen I. Venäjänkaristen boer¹, vaikka silloin olivat syntyneet Etelä- ja Pohjois-Iin kylät, joiden voimakkaasti länsisuomalais-savolaiseen asujamistoon vanhat karjalaiset olivat jo sulautuneet. Myöhemmissä verokirjoissa, esim. 1612 (VA 4989: 13), mainitaan Iijokisuun lohienkalastamoina Pajarinniska ja vieläkin myöhemmin Illinkoski, joiden nimissä näkyvät niiden ensimmäiset karjalaiset valtaajat. Muukin nimistö korostaa voimakkaasti jokisuun vanhaa karjalaisasutusta: Jääskeläinen, Prokko, Riikoi Rytztz, Siitonen, Simaska, Teppo sekä Karjalannurmi (nyk. Karjasnurmi), Koninsaaret (Isokoni, Pikkukoni, Maakoni, Vesikoni), Kuotkua, Parhaniemi, Simakkasaaret (Isosimakka, Pikkusimakka), Ryssänmatala, Isoryssä ja Reppuryssä, Venteläinen ja mahdollisesti Valassaari.

Vanhaa tietä Laatokalta Oulujoelle kulkenut karjalaisvirta on jättänyt selvät jäljet sekä Oulujoen että ennen kaikkea Oulunsuun seutujen (Oulujoen, Oulunsalon, Kempeleen, Limingan, Lumijoen ja Kellon sekä Haukiputaan) nimistöön, jossa tavataan mm. Holappa, Maksa, Levaska, Prokko, Riiko, Siitonen, Teppo sekä Markenpelto, Vaskenniitty, Ventelä. Oulunsuusta ekspansiiviset karjalaiset purjehtivat uiskoillaan Hailuotoon, johon varmaan — nimistöstä päätellen — syntyi voimakas retkeily- ja sittemmin asutuskeskus. Saaren rikasta karjalaista nimistöä edustavat mm. Havana, Iljana, Marken, Prokko, Teppola, Tero, Trupukka, Ventelä

¹ Iin kirk. ark. III 27, 1 s. 18, 19. Ks. myös VILJO NISSILÄ Iijokisuun kalastuksesta. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton vuosikirja IX 45—49, 62—65.

sekä Larikka(niitty), Markensuo, Parpanmaa, Terontakuus, Vaskenperä. Ei ole ihme — näin on myös MIKKOLA ajatellut — että läntiset merenkulkijat, helsinglantilaiset, alkoivat saarta nimittää Karjalansaareksi, Karlö (< Karelö), esim. Karlöön 1543 VA 4531: 9. Onhan FELLMANIN tietojen mukaan Kalastajasaarenon vanha nimitys ollut Karls- l. Karels-gamman.¹ Eivätköhän — tämän nimenselityksen pohjalta — myös Pohjanmaan ruotsalaisalueen Gamlakarleby (Kokkola) ja Nykarleby (Uusi-kaarlepyy), Karleby Sochn 1543 VA 4531: 10, Karlby 1544 VA 4532: 29, jotka KARSTEN on yhdistänyt ruotsin appellatiiviin karl 'mies'², ansaitsisi uuden tarkastelun? Karsten itsekin myöntää, että Kokkolan seutujen ruotsalaisasutus on nuorta ja että suomalaiset nimet osoittavat suomalaisten kalastajien ja metsästäjien varhaisina aikoina liikkuneen niillä main.³ Ryss- ym. karjalaisaiheisesta nimistöstä päätellen nuo eränkävijät, jotka siis ovat ulottaneet retkensä Kokkolan — Pietarsaaren seuduille asti ja ehkä etelämmäksikin jääden alueelle myöhemmin myös asumaan, ovat olleet karjalaisia.

Siikajoellakin tapaamme runsaasti karjalaisnimiä, esim. Havana, Hotakainen, Jääskinen (Jääskeläinen), Karjalainen, Levonen, Maksa, Tiitto, ja eteläisin voimakas karjalaiskeskus on ollut Pyhäjoki, jonka nimistön karjalaisaineiksia ovat olleet mm. Jääskinen, Koistinen, Parhalahti, Parhaoja, Riiko ja Venäjänkari.

Tietenkin voidaan kysyä, eivätkö nämä Karjalan-aiheiset nimet ole myöhemmin Pohjanlahtea kohti tunkeutuvien yritteliäiden savolaisten tuomia. Vanhimmista verokirjoista päätellen nuo nimet olivat kuitenkin 1500-luvun puolivälissä, jolloin savolainen ekspansio oli oikeastaan vasta alussa, niin runsaasti edustettuina ja ne ovat kiteytyneitä niin vanhoihin paikkoihin, että niillä on 1500-lukua vanhemmat juuret. Lisäksi nimi, joka yht'äkkiä sukeltaa 1500- tai 1600-luvun asiakirjoihin, voi olla paljon vanhempaa perua, sillä monien vero- ym. kirjojen ikävän yksitoikkoinen ruotsalaisnimistö — tyyppiä Oluff Larsson, Per Olsson — ei kerro siitä mitään. Tietenkin — se myönnettäköön — joukossa on s a v o l a i s t e n m y ö h e m m i n t u o m a a k a r j a l a i s n i m i s t ö ä, jollaista varmaan valtaosalta on esimerkiksi 1500-luvulla syntyneiden Savo-asutusten nimistö (esim. Limingan Savon And Leffuoin 1552 VA 4545: 7, Siikajoen Savon per Hätäkaine 1584 VA 4771: 79, pari esimerkkiä mainitakseni). Eräin muinkin kriteerioin, esim. nimen -nen-lopusta pää-

¹ ISAK FELLMAN Handlingar och uppsatser I 382, 590, IV 231.

² KARSTEN mt. I 71, 72, 303.

³ KARSTEN mt. II 326.

tellen, on nimen tuoja ratkaistavissa, mutta varmasti on paljon nimiä, joiden karjalaisuus tai karjalais-savolaisuus jää ainaiseksi ratkaisematta.

*

Eräiden vanhojen traditioiden mukaan karjalaisten intressialue oli ulottunut muinoin myös Länsipohjaan Ruotsin puolelle. Niinpä kemiläisten, iiläisten ja liminkalaisten valituskirjeessä v. 1490 Ruotsin hallitukselle kerrotaan, että karjalaiset väittivät ikivanhan alueensa rajoina olevan Pyhäjoen Hanhikiven (Hanakiffui), Pohjanlahden toisella puolen Skelleftessä sijaitsevan Bjuroklubb-nimisen paikan (Biwreklubbe), Tornion ja Kemin.¹ Vielä myöhemmin 1500-luvulla karjalaisten vaatimuksesta Länsipohjan eräisiin alueisiin on todistuksena Solovetskin luostarin esimiehen lähettämä kirje tsaari Aleksei Mihailovitšille, jossa luetellaan vanhan karjalaisalueen seitsemän kymen: Sigovka (Siikajoki), Lemenga (Liminganjoki), Ovluja (Oulujoki), Ija (Iijoki), Kem (Kemijoki), Tornija (Tornionjoki) ja Keinta (?Kainuunjoki, Kalixälven).² Mielenkiintoisessa historiallisessa esseessään Bygde sten NILS AHNLUND — nojautuen ikivanhoihin traditioihin ja niiden katkelmiin — arvelee svealaisten ja retkeilevien karjalaisten nautintarajan olleen Bygdejoessa ja sen merkittävässä rajakivessä Bygdesten'issä, vähän etelään Skelleftejoesta.³

Tätä traditiosikermää tukevat Länsipohjan eräät »suomalaiantuntuiset» paikannimet, joista mielenkiintoisimpia ovat varmaan Kalix'in seutujen Ryssbält (Rijskepellth 1559)⁴ ~ Ryssbält⁵, Luulaja, joka ei ole erotettavissa Vienan Kuren Luuloajärvi-nimestä, ja Kalixälven, mikäli sen etymologia *Karelsälven⁶ on oikea. Joen suomalainen nimitys Kainuunjoki ilmentää varmaankin Suupohjan vanhimpia nautinta(asutus)suhteita, se palautuu aikaan, jolloin etelästä käsin saapuneet retkeilijät, kainulaiset, käyttivät hyväkseen sen lohijokia ja turkismetsiä. Myöhemmin idästä tulleet ekspansiiviset karjalaiset työnsivät heidät kuitenkin syrjään, ja tällöin Kainuunjokikin sai ruotsalaismaailmassa uuden nimensä, kun sen sijaan vanha nimi traditionaalisenä säilyi kainulaisten kotimaassa. Samalla tavoin on epäilemättä ymmärrettävä paikannimi Hailuoto (<

¹ Finlands medeltidsurkunder V 258.

² M. A. CASTRÉN Utdrag ur Solovetska kloster-krönikan. Suomi 1843 s. 212.
O. S. RYDBERG Sverges traktater med främmande magter I 466.

³ Oljoberget och ladugårdsgärde 99—130.

⁴ K. B. WIKLUND Nationaliteterna i Norrland. Nordisk tidskrift 1895 s. 379.

⁵ Norrbotten 1944 s. 74.

⁶ HULDA RUTBERG Där svenskt, finskt och lapskt mötas bland ortnamnen. Norrbotten 1944 s. 63—71.

?Haililuoto) ja sen ruotsalainen variantti Karlö (< Karelö), joista edellinen oli syntynyt etelästä tulleiden kalastajien keskuudessa, jälkimmäinen ruotsalaismaailmassa, jolle karjalaisekspansio oli pelottava uhka.

V.

Oman ja — sanottakoon heti — vaikean probleemin muodostaa kysymys, ketkä tämän nimistön ovat kuljettaneet pohjanperille, sillä tuo kysymyshän vie suoraan karjalaisen heimon syntyhistoriaan. Eräs asia on kuitenkin selvä: Pohjois-Pohjanmaan vanhimpien, varmaan ensimmäisten, nimien runsaimmat vertailuainekset ovat löydettävissä Laatokan eteläpuolisesta maailmasta, Laukaan ja Olhavan välisiltä alueilta ja niistä vielä itäänkin päin, missä ovat olleet sekä asuma-aloiltaan että kansallisuudeltaan väljät tšuudilaisväestöt. Runsain t š u u d i n i m i s t ö 1400- ja 1500-luvulla on keskittynyt Šelonin viidennekseen¹, mutta tavaataan sitä myös Vatjan viidenneksen vatjalaisessa puoliskossa (Inkerissä)², Olhavalla ja jonkin verran vepsäläisalueellakin (esim. kn. Tšudovo Korvoilassa). Täältä nimistöä on säteillyt pohjoiseen, esim. Tšudojärvi Ilomantsissa, Tšuudarvi Porajärvellä, *tšutselga* Sungussa ja kaukana pohjoisessa *tšudtjokk* Kuolan Luovasjärvellä sekä *tšudtjaur*, *-jokk* Kuolan Hiipinässä.³ Nämä tšuudit, joista on esitetty niin erilaisia käsityksiä, ovat kuljettaneet ainakin vanhimman pohjanperien nimistön, josta edellä on käytetty nimitystä »karjalainen».

Nimistö tietenkin kertoo jotakin omistajistaan ja kuljettajistaan. Tšuudeissa on varmaan ollut vepsäläisainesta, muutenhan emme voi selittää eräiden vepsäläisten ja vienalaisten nimien yhtäläisyyttä (esim. Siisnä, ?Uhtua). Vepsä- ja Vepsäläis-nimien pohjoisimpia pisteitä nykyisten tietojemme mukaan ovat Ylikümingin Vepsän talo (ainakin 1600-luvulta) ja sn. Vepsäläinen Patčijoella (1500-luvulla). Tosi-asia on, että vepsäläisasutus on aikoinaan ulottunut Olhavalle, missä sekä Vanhan että Uuden Laatokan seuduilla on Ves'-nimisiä kyliä, ja läntisimmät esimerkit ovat Inkerin Hevaalla Vepsän kylä, todennäköisesti sama, josta v. 1500 on käytetty nimitystä Selo Jemskaja Ves', v Jamskoi Vesi⁴, sekä Šelonin viidenneksessä 1500-luvulla Ves'.⁵ Kun vatjalaisasutus on aikaisemmin ulottunut idemmäksi, pohjanperien tšuudiretkelijöissä on voi-

¹ ANDRIJAŠEV mt. 34, 119, 122, 189, 267, 331, 451 ym.

² Переписная оборочная книга вотской пятины 883 ym.

³ Kuolan niemimaan 1 : 750000-karttojen nimihakemisto.

⁴ Переписная оборочная книга вотской пятины 955, 956.

⁵ ANDRIJAŠEV mt. 440.

nut olla myös vatjalaisaineksia, onhan — kuten edellä on osoitettu — eräitä yhtäläisyyksiä esim. Kaprion-Jaaman alueen sekä Vienan Kemin seutujen nimistössä. Mainittakoon tässä lisäksi laaja-alainen, vielä tutkimaton Vaaja, Vatia-nimistö.¹

Jo ainakin 800-luvulta lähtien on Olhavan laakson asutukseen painanut leimansa lännestä virtaava *varjagiaines*, jonka keskuspaikkoja oli mm. Aldegjuborg², Vanha Laatokka, jossa varjagiajan muistoina vielä v. 1500 mainitaan Varjagienkatu (къ Варяжской улицѣ).³ Näiden ekspansio ei suuntautunut ainoastaan etelään Gardarikiin päin, vaan nimistöstä päätellen heitä on liikkunut myös pohjanperillä. Muuten tuskin ovat selitettävissä Oulunsalon Varjakka, Kuusamon Niskajärven Varjakka ja Vienan Kemin Pilsjärven Varjakanjärvi. Vielä niin myöhään kuin 1578 mainitaan Vienan Kemin seuduilta sn. Varjakov (Иван Федотов, сын Варьяков).⁴

Varjagien kintereillä siirtyi Laatokan rantamille jatkuvana pitkäaikaisena virtana läntisiä siirtolaisia Lounais-Suomesta ja myös Hämeestä. Lounaissuomalaisten viimeisenä joukkona ovat varmaan olleet ne, jotka joskus 1200-luvun lopulla toivat runsaan Suomi-nimistön Viipurin seudulle ja siitä pohjoiseen.⁵ Hämmäläisekspansio taas ulottui Laatokan molemmille puolille, mitä todistaa esim. Laatokan länsi- ja pohjoisrannan Häme-nimistö, ja vielä Aunuksen puolella on nimestä samaten kuin muustakin »läntisestä» nimistöstä runsaita esimerkkejä: *hämeheņguba*, *hämeheņniemi*, *hämehevņngu* Vieljärvellä, *hämeheņselgü* Präkässä, *hämegeike* Äänis-Vepsässä (Tunkelon kok.) ja vielä kauempana Äänisen takana Jem-heijastumat⁶, Keski-Vepsän Paksulla-

¹ Tältä pohjalta olisi myös selitettävissä lappalaisten omakielisen nimityksen *vuowjoš* (vrt. appellat. *vuow'je*, *vuoi've* < vakja) ja vatjalaisnimen (vrt. *vad'ja*, *vad'da* < vakja) yhteys. Nimistä ks. ERKKI ITKONEN Lappalaisten esihistoriaa valaisevia sanoja. Virittäjä 1946 s. 401, 412 ym. ja HANNES PUKKI Vatjalaisten ja lappalaisten kansallisuudennimistä. Virittäjä 1947. Y. H. TOIVONEN on huomauttanut myös Vatjan kn. Ikäpäivä *ičšäpäivä* ja vanhan lappalaisnimen Ikäpäivä (esim. Ikepeiue hendss 1571 VA 4726: 118) yhtäläisyydestä, mutta muitakin vertauskohtia on (esim. Iha-, Ikä- nimistöä VA 4726).

² THOMSEN mt. 76. Nestorin kronikasta voimme päätellä, että idän kauppatie oli ollut tunnettu, ennen kuin edes Rurik oli perustanut valtakuntaansa. Jo v. 839 mainitaan varjageista Konstantinopolissa (ks. Hist. studier tillägn. H. Hjärne s. 14 seurr., ALEXANDER BUGGE En Björkö i Sydrusland. Namn och bygd 1918 s. 88).

³ Переписная оборочная книга вотской пятины 960.

⁴ HEIMAN mt. 263.

⁵ R. ROSÉN Kolmas ristiretki Suomeen. Hist. Aikakauskirja 1945, N:o 1 s. 15, 16.

⁶ J. A. SJÖGREN Über die älteren Wohnsitzen der Jämen. Gesammelte Schriften I 488.

joella Jemskoje ja Olhavalla 1478 Jemeleleshka.¹ Läntisiin kosketuksiin viittaavat mahdollisesti myös sellaiset nimet kuin *ruočtšarvi*, *ruočtšilaht* Vuohjärvellä, *ruočtšoja* Nolkamajärvellä, *ruočtšinguba* Äänisen Jalgubassa, kn. *pirklä* ~ *pirkkil* ~ *pirkkilä(nhieru)*², ven. Pirkinitši, Syvärillä, ym.

Läntisen siirtolaisuuden mukana on Laatokan maailmaan tullut varmaan myös *karja* (< *karia*)-nimi, jonka läntisimmät esimerkit ovat kihlakunnan nimi *Karja Viron Saarenmaalla*, kaksi kylänimeä *Корълово* Šelonin viidenneksessä³ ja Länsi-Suomen rikas *Karja*, *Karjas*, *Karjala*-nimistö ja joka levisi laajalle laatokkalaisalueilla: *karđaine* l. *karđaižen*-*külä* Petroskoin seudulla, *karjaženkülä* ~ *karjaženhieru* ~ *karjažinhieru* ~ *karjalaañkülä* ~ *livgihieru* Lotinapellon Konnussa, *korel'kko* Sermaksessa, *karjázjärvi* Kukkajärvellä, *karjázoja* Jyrkilässä, *?kürjäl* Veskelyksessä sekä sn. *Koreljanin* erittäin runsaana *Vatjan* viidenneksen vatjalaisessa-kin puoliskossa.⁴ Keskeisimmäksi maantieteellisistä syistä kehittyi Vuoksen Laatokan puoleinen suu, jonka nimi historiassa on tunnettu venäläisessä asussa *Korela* (Käkisalme).

Näin Laatokan rantamille muodostui pitkien aikojen kuluessa sekaheimo, jota keskuspaikkansa mukaan alettiin nimittää karjalaisiksi siitäkin syystä, että *Karjala* ~ *Korela*-nimi ahtaasta alueestaan siirtyi merkitsemään yhä avarampia seutuja. Varsinkin sen jälkeen kun viimeistään 1100-luvulla Laatokan etelärantojen tšuudilaisalue oli täysin novgorodilaistunut, Laatokan itsenäinen länsi- ja pohjoisalue sai yhä suuremman merkityksen, jolloin alueen nimi, jota läntinen maailma oli kauan käyttänyt, syrjäytti Novgorodissakin väljäläisen tšud-nimen (*Korela* 1143). Pohjanperien tšuudilaisretkillä aluksi siis vepsäläis-vatjalainen aines oli voimakkaampi, myöhemmin Laatokan länsi- ja pohjoisrantojen »karjalaiset».

¹ AKIANDER mt. 157.

² Nimi kuuluu epäilemättä vanhan friisiläisen tai skandinaavisen Birka-nimen heijastumiin, joita ovat mm. Pirkkiö (OLAUS MAGNUKSEN kartan Pirki) Tornionjoen suulla, Pirkkiö, pelto- ja niittyaukeama Kemin vanhan kirkon pohjoispuolella, Björkö (Koivisto) Viipurinlahdella ja mahdollisesti myös Tampereen seutujen Pirkkala (ks. ELIS WADSTEIN Birka och bjärköarätt. Namn och bygd 1914 s. 92—97, WADSTEIN Namnet Birka och därmed sammanställda ord. NoB 1924 s. 127—138, WADSTEIN Birca och Birk. NoB 1926 s. 1—10 ALEXANDER BUGGE En Björkö i Sydrusland. NoB 1918 s. 76—, ELIAS WESSÉN Birca och bjärköarätt. NoB 1923 s. 135—178, WESSÉN Till Birca-frågan. NoB 1925 s. 39—60). Sen sijaan jää ratkaisematta, onko nimi siirrynnäinen Hämeen Pirkkalasta vai onko se lännen kauppamiesten tuoma. Jälkimmäinen vaihtoehto tuntuu kuitenkin houkuttelevammalta.

³ ANDRIJAŠEV mt. 107, 289.

⁴ Переписная оборочная книга вотской пятины 46, 47, 128, 279, 954.

Sekaheimolle tyypillinen ekspansiivinen voima ja yritteliäisyys — ehkä varjagien inspiroimana — ilmenivät juuri niissä retkissä, joille tilaa tarjosivat avarat pohjolassa leviävät erämaat, joissa oli vain satunnaista lappalaista asutusta. Retkien ensimmäinen suuri kohde paljon ennen 1000-lukua olivat varmaan Jäämeren rikkaat rantamat turkis-, lohi- ja suolavarastoinen, minne oli käyttökelpoinen uiskotie Laatokasta Pieliseen ja siitä Lieksanjoen kautta Kemijoelle. Näin Vienanmeren rannoille muodostui taipaleentakaisten tšuudien asutusryhmä, joka oli tuonut mukanaan tšuudilaisalueen tyypillisimmän joennimen Kemin. Sieltä sen ekspansio, esim. turkisten saattamiseksi nopeammin markkinoille, kohdistui varhain, ehkä jo 800-luvulla — ainakin norjalaisista saagoista päätellen — pohjoisen Pohjanlahden rannikolle, joka näyttää olleen melko asumaton, niin niukka siellä on esim. lappalaisperäinen paikannimistö.¹ Tälle rantamalle retkeilijät toivat myös Kemi-nimen, joka on alueen ensimmäisiä.² Varmaan on jotakin perää siinä J. V. MURMANIN kuulemassa kansanperimästä, että asukkaat olivat tulleet Suomen Kemiin Vienan Kemistä ensin kalastamaan ja sitten sinne pysyvästikin asumaan.³

Muitakin teitä vienalaiset pyrkivät Perämerelle, esim. Koutajoen vesistön kautta Iijoelle, jonka Uiskari-niminen lohikoski lähellä Venäjän-

¹ Ks. esim. BROR ÅKERBLOM Lapp-namnen i Finland. Folkmålsstudier XI ja siinä mainittu kirjallisuus. Karjalaisten kilpailijoiksi ilmestyivät kuitenkin ennen pitkää Ruotsista sigtunalaiset kauppiat, jotka ainakin jo 1000-luvun alussa olivat perustaneet Sihtuna-nimisen (nyk. Liedakkala) kauppapaikan Kemijoen suuhun (ALEXANDER BUGGE En Björkö i Sydrusland. Namn och bygd 1918 s. 86). Näistä sigtunalaisista eli vielä 1830-luvulla ikivanha traditio (J. FELLMAN Anteckningar under min vistelse i Lappmarken IV s. 289 seurr.), jonka mukaan rannikolla kalastelevat lappalaiset oli työntänyt syrjään ns. jatulin kansa (muinaisskand. *jotunn*, murt. *jötul*, *jutul*), joka kävi kauppaa lappalaisten kanssa Valkeaamerta myöten (BUGGE mt. 86). Ehkäpä juuri kireä kilpailu pohjolan turkiksista ja lohenkalastamoista aiheutti sen, näin ajattelee KUSTAA VILKUNA, että karjalaiset tekivät tunnetun tuhoretkensä Kemin sihtunalaisten pääpaikkaan Ruotsin Sigtunaan Mälarin rannoille.

² Mahdollinen aikaisempi lappalaisnimistö on tietenkin voinut hävitä karjalaisen tieltä. Eräiden tulkintojen mukaan arabialaisen maantieteilijän IDRISIN mainitsema Fīmiya on Qīmiya, Kīmiya 'Kemi' (BUGGE mt. s. 85, NANSEN Nord i taakeheimen s. 439, vrt. R. EKBLÖM Idrīsī und die Ortsnamen der Ostseeländer. Namn och bygd 1931 s. 51 ym.). Toisin kuitenkin O. J. TALLGREN-TUULIO ja A. M. TALLGREN Idrīsī, La Finlande et les autres pays baltiques orientaux. Studia orientalia III. Vanhimmat varmat merkinnät Kemistä ovat Kym 1329, Kim 1340 ja Kem 1374 (Mustakirja 33, 70, 149).

³ Kertomus Tiedustusmatkasta Pohjanperillä, kesällä v. 1862. Suomi, toinen jakso III 9.

karia on saanut nimensä heidän uiskoistaan.¹ Karjalankosken lohipadoille, jotka ovat olleet melko kaukana Iijoksuiusta, on varmaan tultu Koudan ja Iijoen latvojen kautta, ja ne vilkkaat kauppayhteydet, jotka Kustaa Vaasan aikana olivat Vienasta jokisuun merkittävään kauppapaikkaan Haminaan, olivat vain entisten kauppaja kalastusretkien myöhempää traditiota.

Kun keksittiin Nousia Venäläisen mainitsema vesireitti Pielisen pohjukasta Oulujärven vesistöön, Laatokan karjalaispaine Pohjois-Pohjanmaalle yhä voimistui. Todennäköisesti sitä tietä on tullut varsinkin Oulun ja sen eteläpuolisten alueiden karjalaisnimistöä. Laukaan—Olhavan—Laatokan seuduilta kulkeutuessaan pohjoiselle Pohjanmaalle, Seitsemän kymen Karjalaan, tämä tš u u d i l a i s - k a r j a l a i n e n n i m i s t ö sirotautui laajoille alueille siihen lappalaiseen ja sitä vanhempaan — sanokaamme vaikkapa — p r o t o l a p p a l a i s e e n n i m i m a a i l m a a n, jonka jälkiä tapaamme Laatokan etelärannoilta pohjanperille asti.

Viljo Nissilä.